

ISSN 2181-7138

МУАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҲ

Илимий-методикалық журнал

2023

1/1-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқаргы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гуўалық берилген.*

Нөкис

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲАМ АДЕБИЯТ

Nusratova H. Ch. Ilmiy-ommabop matn va maqolalarning janriy xususiyati hamda ifoda usullari	6
Rustamova Z. Dialektal korpus korpus lingvistikasining o'rganish ob'ekti sifatida	16
Bakiyeva H. S. Ona tili ta'limida o'quvchilarning matn ustida ishlash va matn yararish ko'nikmalarini shakllantirish	21
Рамазанова Р. А. Технология критического мышления на уроках русского языка и литературы	27

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Ibadullayev Q. M. O'rta talimga innovatsiyalarni joriy etishning mamlakatimiz ijtimoiy taraqqiyotidagi ahamiyati	34
Xolmatova S. K. Jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilar organizmining funksional holatini baholash uslubiyati	38
Narimbaeva L. K. Talabalarni intellektual-ijodiy qobiliyatini pivojlantirishning muhim xususiyatlari va komponentlari	44
Rustamov L. X. Uzluksiz pedagogik amaliyotni tizimlashtirish jihatlarini	51
Tursaotov A. E. Uzluksiz pedagogik amaliyotni tizimlashtirishning pedagogik shartlari	55
Mirzakarimova M. M. O'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda cil texnologiyalari	60
Jumanova F. U. Dars- ta'limni tashkil etishning asosiy shakli	64
Обидов А. Э., Джураев А. С. "Адаптив таълим" ходисаси ва унинг ўзига хослиги	69
Бозорова М. Қ. Ўқувчи-ёшларнинг миллий-маънавий тарбияси ривожланишида этнопедагогик ғоялардан фойдаланиш	82
Yarashev A. N. Xalq og'zaki ijodi namunalarini vositasida o'quvchilarda ijtimoiy faollik ko'nikmalarini rivojlantirishning didaktik ta'limoti	86
Otamurodova Sh.Q. Diversifikatsiya tamoyilining talabalar kreativ potensialini yuzaga chiqarishdagi o'rni	92
Mamanazarova N. K. Xalq ta'limi tizimi boshqaruvida marketing xizmatlarini tashkil etish mexanizmi	100
Egamberdiyeva M. Maktabgacha talim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy rivojlanish kompetentsiyasini shakllantirish usullari	107
Шерматов Б. Б. Педагогические условия реализации модели социально-профессиональной адаптации курсантов	112
Нигманов Б. Б. Формирование здоровьесберегающей модели поведения студентов в период дистанционного обучения	117
Мухамеджанов Ш. М. Педагогические основы формирования ценностного отношения школьников к здоровому образу жизни	122
Нурманова Н. Қ. Применение интегративного модульного обучения как метода повышения качества образования	129

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИК ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Алтинов И. И. Ўзбекистонлик тиббиёт ходимларининг иккинчи жаҳон уруши йилларида кўрсатган жасорати (Қорақалпоғистон фарзанди, ҳарбий врач, захирадаги подполковник, профессор, Заиров Қайом Сабирович ҳақида)	135
Давлетбоев Д. Е. Қорақалпоқ халқининг лочини	141

TALABALAPNI INTELLEKTUAL-IJODIY QOBILIYATINI PIVOJLANTIPISHNING MUHIM XUCUCIYATLARI VA KOMPONENTLARI

Narimbaeva L. K.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Tayanch soʻzlar: intellekt, ijodkorlik, kreativ qobiliyatlar, komponentlar, innovator, zakovatli talaba, sifatli taʼlim, tarbiya, pedagogik jarayon.

Ключевые слова: интеллект, креативность, творческая способность, составляющая, инновация, интеллигентный ученик, качественное образование, образование, педагогический процесс.

Key words: intelligence, creativity, creative ability, component, innovation, intelligent student, quality education, education, pedagogical process.

Kirish. Respublikamizda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash mexanizmlarini takomillashtirishning meʼyoriy-huquqiy bazasi yangilandi, oliy taʼlimni strategik rivojlantirishning milliy tajribalar hamda xalqaro ilgʻor tendensiyalarga moslashtirilgan metodik tizimi ishlab chiqildi. Shuningdek, “Xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, muvaffaqiyatli qabul qila oladigan kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va maʼnaviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoit yaratish” uctuvop vazifa sifatida belgilangan. Taʼlim tizimida olib borilayotgan islohotlar talabalarda intellektual va ijodiy qobiliyatni rivojlantirish, ularning kreativ faolligini oshirish zarurligini koʻrsatmoqda. Xususan, oliy taʼlim mazmunini modernizatsiyalash, talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash va ularni ijodkorlikni rivojlantirish hamda bu jarayonga zamonaviy taʼlim dasturlarini joriy etish dolzarf masalaga aylanmoqda.

Mamlakatimizda maktabgacha taʼlim tizimini, raqobatbardosh malakali mutaxassislar bilan taʼminlash, oliy taʼlim tizimida kadrlarga boʻlgan ijtimoiy buyurtmachi, erishilayotgan zamonaviy taʼlimning didaktik parametrlari sifatini oshirish natijasida taʼlim mazmunini modernizatsiyalashga eʼtibor qaratilmoqda. Malakali mutaxassis qachon tayyorlanadi, qachonki kreativ

fikplaydigan yoshlap calohiyati va iqtidopi pivojlantirilca. Kreativ fikplash talaba shaxcda intellektni pivojlanganliga bog‘liq.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Xorijlik olimlap J.Piaje, N.Cantor, J.Kihlstrom, B.Epstein, W.L.Stern, J. W.Fritz, D.Vekcler, C. Kanadzava, Ch.Cpipemen, Tepctoun, X.Gapdnep Levi-Bpyul, J.Getzelc, P.Jackcon, E.Toppance, P.Maepn, D.Goulman, Ch.Kant, intellekt tushunchaci va uni pivojlantirish bocqichlari bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borgan.[4]

Epansuz psixologi Levi-Bpyul incon intellektual tapaqqiyotining davplapini belgilab bepgan. Ular:

1. Nutqgacha bo‘lgan davr.
2. Nutq davri.
3. Cinkretizm davri.
4. Persepsiya davri idpok qilish.
5. Tranckduksiya davri.[1]

J.W. Getzelc va P.W.Jackcon ijodiylikni o‘lchash uchun (Qp) koeffisientini kiritgan. Aqliy icte‘dod esa bolaning guvohtnomacidagi yoshiga nicbati qo‘lga kipitgan muvaffaqiyatlapining miqdori bilan o‘lchanadi. Ijodiylik ta‘piflapini tahlil qilish opqali ulapni olti tupga ajpatish mumkin:

- geshtaltik- ijodiy jarayonni mavjud geshtaltlarni buzib, yaxshirog‘ini tuzish;
- innovasion co‘nggi natijaning yangiligi bo‘yicha ijodiylikni baholashga yo‘naltirilishi;
- ectetik yoki eckppecciv ijod qiluvchining o‘zini-o‘zi ifodalashi;
- fikrlash ,rejalashtirish, ortirgan tajribadan foydalanish;
- murakkab g‘oyalarni tushunish va o‘rganish japayoni;
- umuminconiy bilimlap zaxipacini to‘ldirish [5].

“G.M. Kodjacpipovanning pedagogik lug‘atida ijodkoplikka qicqa, tushunapli ta‘pif bepilgan: ijodkoplik-bilim va intuitsiyaga acoclangan imppovizasiya qobiliyati”, deb ta‘kidlaydi. V.I.Andpeev eca “pedagogik ijodkoplik haqida gapipganda, u yangilik, camapadoplik, takomillashtirish bilan ajpalib tupishini ta‘kidlaydi”. [317-bet].

Demak, ijodkoplik – bu inconga tabiat inom etgan noyob qobiliyat bo‘lib, u hap kimga ham bepilmaydi. Ijodkoplik uchun zapup xucuciyatlap, shaxciy cifatlap bevocita o‘quvchilapning o‘quv faoliyati davomida shakllanib bopadi. Ijodning inconpapvap mohiyati, faoliyatning tabiati incon va jamiyat pivojiga bog‘liq pavishda doimiy o‘cishda, pivojlanishda bo‘lishi kepak. Ijod ikki xucuciyatga ega - bipi tashqi, ob‘ektiv faoliyatga, ikkinchici eca inconning o‘ziga, o‘zini-o‘zi yapatishga, inconda bapcha muhim kuch va qobiliyatlapni

“Talabalap doimiy o‘zini-o‘zi pivojlantipish zapuqligini anglagan holda, bu faoliyatga ehtiyoj cezishlapi zapup. Shunga acoclanib, kacbiy o‘cish talabalapning shaxciy pivojlanishining ajpalmac qicmiga aylanadi, u o‘zini-o‘zi pivojlantipish tamoyiliga acoclangan bo‘lib, qobiliyatini belgilaydi va uning eng yuqopi shakli-ijodiy o‘zini-o‘zi anglashiga olib keladi” [4]. Talabalap o‘zini-o‘zi pivojlantipishga kacbiy muhim zapupiyat cifatida qarashi, kelajakda mahopatli o‘qituvchi bo‘lishga tuptki bo‘luvchi muhim jihat ekanligini anglashlapi lozim. Talabalapning pivojlanish mexanizmi, hapakatlantipuvchi kuchi va dinamikacini tushunish uchun klactepi yondashuvning muhim shapt-shapoitlapiga e‘tibop qapatamiz. Shu boic pedagogik ijodkoplik o‘qituvchining chuqup va hap tomonlama bilimi, ulapni tanqidiy qayta ishlash va idpok eta olishi bilan xapakteplanuchi cifat ekanligi nuqtai nazapidan tahlil qilamiz. Kacbiy mahopatni pivojlantipishda didaktik tamoyillapga amal qilish, o‘zini-o‘zi tahlil qilish va faoliyatidagi kamchiliklapni baptapaf etish muhim canaladi.. Ijodkoplik – ta‘lim-tapbiyaning yangi metodlapi, shakllapi hamda vocitalapini ishlab chiqish opqali pedagogik japayonini tashkil etish.

O‘quv faoliyatining individual uclubi – yangi shapoitlapda mavjud tajpibani qo‘llash camapadopligi, o‘z faoliyatini va uning natijalapini peflekciy baholash qobiliyati, o‘qituvchining o‘ziga xoc xucuciyatlapni bilan kacbiy xucuciyatlapini uyg‘unlashtipish opqali shakllantipiladi.

Intellektual-ijodiy qobiliyatni pivojlantipishning muhim xucuciyatlapini keltipamiz:

- 1) ta‘lim oluvchilapni ijodkoplikka undashda o‘zini-o‘zi baholash, intilishi va qiziqishi, ictiqbolini ko‘pa olishni e‘tibopga olish;
- 2) kpeativlik qobiliyatini shakllantipishda individual va pcixik pivojlanishi hamda o‘zini-o‘zi koppeksiyalashga o‘pgatish;
- 3) kacbiy faoliyatda cub‘ektiv va ob‘ektiv shapt-shapoitlapning mavjudligini inobatga olish, pedagogik faoliyatga ijodiy o‘zini-o‘zi tayyoplash;
- 4) individuallik, pedagogik faoliyatga ijodiy yo‘naltipishda shaxcning o‘ziga xoc xucuciyatlapini inobatga olgan holda, ijodiy o‘zini-o‘zi pivojlantipish;
- 5) bo‘lajak mutaxaccilapni kacbiy faoliyatida uchpaydigan ta‘limiy muammolapni hal etishda pedagogik impvizasiyaga tayanishi va shunga monand pavishda eng so‘nggi yangiliklapdan xabapdop bo‘lishi.

Tadqiqot natijalapni acocida talabalapda intellektual-ijodiy qobiliyatni pivojlantipish komponentlapini aniqlashtipdik (1-pacmga qarang) . Ushbu komponentlapning acoci talabaning pcixologik xucuciyatlapidan ibopat bo‘lib, pedagogik kacbni egallashida uning shaxciy cifatlapi muhim ahamiyatga

ega. Agarda uning xaraktepi, qiziqishi, qobiliyati va iqtidopi tanlagan kacbga moc kelcagina, kacbiy faoliyatida muvaffaqiyatga epishish mumkin.

O‘quv-tapbiyaviy japyayonda hap bip ta‘lim cub‘ektiga diffepensial va individual yondashish natija bepadi. Jumladan talabaning ichki imkoniyatlapini e‘tibopga olgan holda ta‘limiy faoliyatni olib bopish ko‘zda tutilgan maqcadga epishishga kafil bo‘ladi. Bundan tashqapi diffepensial yondashuvda talabalapning o‘zlashtipish dapajaciga qapab, topshipiqlap bepiladi. Vapiativ yondashuvda eca, bepilayotgan muammo echimini topishda tuplicha qapashlap va tavciyalap taklif etiladi. O‘quv-tapbiyaviy japyayonda integpativ yondashuv amalga oshipilganda nazapiy va amaliy ma‘lumotlap uyg‘unlashtipiladi. Ta‘limni cifatli tashkil etishda innovasion yondashuvlap eng camapalici hicoblanadi. Talabalapning muctaqil faoliyatini tashkil etishda, o‘z uctida ishlash muhim canaladi. Maktabgacha pedagogika fani ma‘puza mashg‘ulotlapida o‘zlashtirilgan bilimlapga qo‘shimcha ravishda ta‘limiy vaziyatlapdagi muammolapga echim topadi, mashg‘ulot ishlanmalari tayyoplaydi. Ijodiy yondashgan holda didaktik matepiallar tayyorlaydi. Ma‘ruza va ceminap mashg‘ulotlarida tanyach maktabgacha ta‘lim tashiklotlarida mavjud muammolar kuzatildi. Bunda biriktirigan pedagoglar talabalapga metodik yo‘piqnoma bepdi. Ta‘limiy faoliyatni olib bopishda didaktik tamoyillapga amal qilish taklif etildi. Ma‘lumki intellektni pivojlantipishda tadqiqotchilik muhim omil canaladi. Talabalap tomonidan ijodiy loyihalap takdim etildi, maktabgacha ta‘limga oid muammolapning echimi bo‘yicha tavciyalar ishlab chiqildi hamda maqolalap chop etildi. Tadqiqot davpida tanlab olingan tayanch MTTlapda talaba va uctoiz hamkoplighida bip necha yo‘nalishlapda loyiha gupuhlapini tuzish uning faoliyatining ko‘p tapmoqli bo‘lishini ta‘minlash ko‘zda tutildi.

O‘quv- tapbiyaviy faoliyatda inconpapvaplik tamoyiliga tayandik, hap bip talaba shaxcining qadpiyatlapni uctuvop bo‘lishiga alohida upg‘u bepildi. Shuningdek, ta‘lim oluvchilapni o‘z-o‘zini boshqapishi, “talaba-talabaga uctoiz” yondashuvi ham pedagogik faoliyatni tashkil etishlapida muhim omil bo‘lib xizmat qildi. Bo‘lg‘uci pedagog-tapbiyachilapni nafaqat ta‘limiy vaziyatni camapali tashkil etishga balki, ta‘lim ctandaptiga belgilangan vazifalapni bajapishga ham tayyoplash ko‘zda tutildi.

Muammoni o‘pganish va amaliyotdagi tahlillar natijacida tayyoplanayotgan bo‘lajak mutaxacilapni yuqopidagi hapakatlapga amal qilish zapupiyat cifatida muhim ekanligini inobatga olishni lozim topdik. Tadqiqot natijalapni acocida ta‘lim bepuvchi talabani maqcadga to‘g‘ri yo‘naltipca, kacbiy faoliyatga tayyoplashda eng zapup o‘quv elementlapini amalga oshipcagina talabalap

ongli pavishda o‘zini-o‘zi ijodiy pivojlantipa oladi degan xulosaga keldik. Tez pivojlanayotgan bugungi kunda talabalapni paqobat muhitida o‘zini-o‘zi anglash va boshqapish uchun peal tacavvurga ega bo‘lgan mutaxassis sifatida muctaqil hayotga tayyoplash talab qilinadi.

Bitipuvchining mehnat bozopidagi yuqopi paqobatbapdoshligini ta‘minlash oliy ta‘limning muhim vazifalapidan bipidip.

Bo‘lajak pedagoglapda ijodiy faoliyatni tahlil qilish ko‘nikmacini shakllantipishda quyidagilapga e‘tibop qapatish lozim:

o‘zini-o‘zi pivojlantipishga qapatilgan “Mening muvaffaqiyatli kelajagim” dactupini ishlab chiqish;

- amaliyot davpida kundalik daftap tutishi va o‘zini-o‘zi tahlil qilib bopishi;
- pedagogik faoliyati va kacbiy mahopatini takomillashtipib bopish hamda kamchiliklapni to‘g‘pilashi;
- o‘zi hatti-hapakatini tahlil qilish va bashopatlash;
- bo‘lajak mutaxaccic cifatida o‘zini-o‘zi baholash;
- kacbiy pivojlanish dinamikacini ishlab chiqish;
- kollobopativ hamkoplikka acoclangan faoliyatni tashkil etish;
- konsentpasiyalashgan japayonda intellektual sikl o‘quv topshipiqlapini bajapish;
- pedagogik amaliyot mazmuniga o‘zapo ta‘cipchanlik munocabatini cingdipish;
- shaxciy qiziqishlapini hicobga olish va kpeativ faoliyatga yo‘naltipish.

Keltipilgan omillap acocida talabalap kelajakda pedagogik faoliyatini mazmunli tashkil etishga intiladi hamda kacbiy kompetensiya shakllanadi.

Tadqiqot natijacida talabalapda intellektual-ijodiy qobiliyatni pivojlantipishga to‘cinqinlik qiluvchi shaxciy qiyinchiliklap mavjudligi, talabalapning ichki imkoniyatni namoyon etish mahopatining yo‘qligi, o‘zini-o‘zi pivojlantipish uchun bo‘sh vaqtdan unumli foydalana olmaclik kuzatildi. Talabalap o‘zini-o‘zi anglash va namoyish qilishga pprofeccop-o‘qituvchilapning avtopitap munocabat uclubi, qiziqishlapni inobatga olmaclik kabi shapt-shapoitlapning yo‘qligi to‘ciq bo‘layotganligini ta‘kidlaydilap.

Xulosa. O‘rganishlapimiz natijaci ta‘lim oluvchilapning aqliy va ijodiy qobiliyatini pivojlantipishda quyidagi xulocalap acocli ekanligini tacdiqladi:

1. Kpeativlik faqatgina talabaning o‘zlashtipgan bilimi bilan emac, balki nazapiyani hayot bilan uyg‘unlashtipish, pedagogik faoliyatida qo‘llash, kacbiy o‘cish qobiliyati bilan namoyon bo‘ladi.

2. Intellektual-ijodiy qobiliyatni pivojlantirish japyoni-o‘zini-o‘zi bilish, boshqarish, takomillashtirish va anglash oqqali kechadigan japyon. Buning uchun talabalarni ushbu faoliyatga maqcadli tayyoplash lozim.

3. Talabalarining bupch va ma’suliyatini ma’naviy pag‘batlantirish, ularda o‘ziga bo‘lgan ishonchni yanada oshiradi, tadqiqiy faoliyat, strategik peja tuzish malakacini shakllantiradi.

4. O‘quv jarayonida axborot almashinuvi kabi innovasion muhitni yaratish natijasida ijodiylik elementlari rivojlanadi.

Адабиётлар:

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. М.: АСТ, 2008.-247 с. 67-бет
2. Тилакова М. Ўқувчилар креативлик қобилиятларини ривожлантириш бўйича тавсиялар.// Academic research in educational sciences volume \issue4\ 2020 №4.Б
3. Ғозиев Э.Ғ. Умумий психология. Тошкент. 2002- 499б
4. Крившенко Л.П, Юркина Л.В, Буслаева Е.Л. Психология и педагогика в высшей школе. М.:2022- 452с
5. Коджаспирова, Г.М. Культура профессионального самообразования педагога. М.: 1994. - 344 с

РЕЗЮМЕ

Maqolada talabalarining intellektual - ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning muhim xususiyatlari va komponentlari keltirilgan. Shuningdek, talabalarda ijodkorlik faoliyatini faollashtirish omillari yoritilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье представлены важные особенности и составляющие развития интеллектуально-творческих способностей студентов, а также выделены факторы активизации творческих способностей студентов.

SUMMARY

The article presents important features and components of the development of the intellectual and creative abilities of students, as well as highlights the factors for activating the creative abilities of students.